

3. Державна національна програма «Освіта» Україна XXI століття. – К.: Райдуга, 1994. – 43 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 1994 р. № 45 «Про затвердження положення про позашкільний навчально-виховний заклад» // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1994. – № 4. – С. 4-29.
5. Про затвердження переліку типів позашкільних навчальних закладів і Положення про позашкільний навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 р. № 433 // Освіта України. Нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С. 251-263.
6. Концепція Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2006 р. № 202-р.
7. *Музика О.О.* Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мотивації творчості // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 1999. – N 3. – С. 151.
8. *Ситенко Ю., Авраменко В., Шадура В.* Система неперервної освіти для обдарованої молоді // Вісник НАН України. – 2003. – N4.
9. *Жестерьев С.* Психолого-педагогічний супровід освітнього процесу в позашкільних закладах // Рідна шк. – 2006. – N 8. – С. 15-17
10. *Жемойда В., Башкірова Н., Тараненко В.* Виховуємо майбутніх дослідників // Рідна шк. – 2006. – N 8. – С. 35-38
11. *Ковбасенко Л.І.* Методика виховної діяльності в Малій академії наук України /методичний посібник.– К.– 2008.– 198 с.
12. Українська еліта та її роль в державотворенні: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (18-19.05.2000р.) / Ред.: С.Д. Максименко, М.І. Пірен. – К., 2000. – 313 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Мачуський Валерій Віталійович,
старший науковий співробітник Інституту
проблем виховання АПН України,
кандидат педагогічних наук

У теорії і практиці освіти накопичено певний обсяг знань з питань допрофесійної підготовки учнів, у тому числі позашкільній освіті що є складовою більш загальної багатоаспектної проблеми – неперервності в освіті (Закон України про позашкільну освіту).

Розглядаючи проблему допрофесійної підготовки учнів, неможливо не звернутися до її джерел. Дослідники вважають, що розвиток цієї проблеми у нашій країні зумовлений соціокультурними та економічними перетвореннями, що відбувалися починаючи з 1918 року, та науковими результатами, які отримано нині в педагогічній науці.

Оскільки Україна входила до складу СРСР, то законодавча база, науково-педагогічний простір були єдиними, і процеси, що

відбувалися в освіті, закономірно привели її до сучасного стану.

Поняття „допрофесійна підготовка” з’явився порівняно недавно, у середині 60-х років ХХ століття, у зв’язку з рекомендаціями ЮНЕСКО та Міжнародної конференції праці з професійно-технічної освіти і підготовки (1965 р.), згідно з якими рівень трудового навчання у загальноосвітніх школах визначений як передпрофесійний. До цього часу саме поняття, рівень та функції допрофесійної підготовки не мали однозначного підходу до їх визначення.

Аналіз спеціальної літератури свідчить, що стратегія допрофесійної підготовки визначалася політичними та соціально-економічними процесами, які впливають на формування потреб у галузевих професійних кадрах різного рівня підготовки. В основу періодизації розвитку проблеми допрофесійної підготовки у вітчизняній педагогічній науці й практиці вченими покладено етапи політичного, соціально-економічного і культурного поступу країни. Дослідники визначили *чотири* історичні періоди розвитку проблеми допрофесійної підготовки учнів.

Перший період охоплює 18 – 30-ті роки ХХ століття.

Другий період розвитку проблеми допрофесійної підготовки охопив 40-50-ті роки ХХ ст.

Третій період розвитку проблеми допрофесійної підготовки учнів, визначений дослідниками педагогічної науки, охоплює 60 – 80-ті роки.

Особливого значення проблема допрофесійної підготовки учнів набула з початку 90-х років – *четвертий період*. Зумовлено це певними чинниками.

По-перше, Україна отримала статус незалежної держави. У цих умовах почала складатися політична, економічна, соціальна і культурна інфраструктура, що сприяло розгортанню інноваційних процесів у всіх сферах життя.

По-друге, ринкова економіка, її закони і закономірності, принципи розвитку впливають на формування соціокультурних потреб у суспільстві та регулюють їх.

Це вимагає підготовку професіоналів, фахівців високого рівня в різних галузях економіки, які були б конкурентоспроможними, здатними акумулювати інноваційні ідеї, розробляти і впроваджувати їх у життя, творчо підходити до вирішення соціально-економічних завдань, швидко адаптуватися у ринкових умовах тощо.

У психолого-педагогічних дослідженнях поняття „допрофесійна підготовка” трактується дослідниками по-різному і по суті має три складові: *психологічну підготовку особистості*, що включає

мотивацію пізнання, орієнтацію на формування професійних якостей; *теоретичну профільну* підготовку учнів; *практичну діяльність* (що може включати елементи професійної діяльності), спрямовану на формування практичних умінь та навичок.

Узагальнюючи аналіз трактувань поняття „допрофесійна підготовка”, ми розглядаємо допрофесійну підготовку як цілісний освітньо-виховний процес, що передбачає інтегровану взаємодію загальноосвітніх (фундаментальних) та професійно орієнтованих (на рівні початкових професійних) знань, умінь та навичок на основі особистісно орієнтованого підходу до суб’єктів навчання і враховує мотиваційний аспект вибору майбутньої професії, особистісні задатки, здібності та нахили.

Зміст допрофесійної підготовки зумовлюється змістом подальшої професійної освіти, але вченими визначаються й загальні закономірності, притаманні допрофесійній підготовці, незалежно від змістової професійної спрямованості. У психолого-педагогічній науці визначено загальні принципи допрофесійної підготовки. Це такі принципи: мотивації, що передбачає формування в учнів ставлення до людини як найвищої цінності, інтересу до пізнання людської особистості, усвідомлення педагогічної діяльності не тільки як професійної, а й як духовної місії; самовизначення – створення в системі позашкільної освіти творчого середовища, в якому учень через пізнання своїх особливостей міг би самотійно розкрити свої здібності, можливості, прагнення до саморозвитку, спрямованого на самопізнання і побудову програм подальшого власного розвитку.

На основі викладених теоретичних положень стосовно проблеми допрофесійної підготовки учнів, можна сформулювати ряд узагальнюючих теоретичних висновків, необхідних, на наш погляд, для організації такої підготовки в загальній середній освіті. Так, допрофесійна підготовка:

1) є невід’ємною складовою професійної підготовки в системі неперервної освіти;

2) спрямована на формування особистісної мотивації для професійної освіти і розвиток необхідних особистісних якостей, притаманних майбутній професії;

3) здійснюється у взаємозв’язку через зміст освіти, практичну діяльність, виховну роботу, мотиваційну діяльність педагогічного колективу;

4) буде ефективною за умов, що характеризуються наступністю, цілісністю, системністю, прогностичністю;

5) матиме високу результативність за умов змістовної співпраці з професійними навчальними закладами та підприємствами регіону та

координації роботи з питань професійної орієнтації учнів;

б) може бути реалізована у позашкільному закладі через розробку організаційної структури технології її забезпечення.

Обґрунтування педагогічної системи пов'язане із системним підходом до вивчення проблеми допрофесійної підготовки учнів. Головними системоутворюючими елементами педагогічної системи є цілі. Цілі, які задаються педагогічній системі, утворюють певну ієрархію.

Перший рівень цілей – соціальне замовлення суспільства всім освітнім підсистемам на певний суспільний ідеал особистості, професіонала, який формується.

Другий рівень цілей – допрофесійна підготовка учнів в позашкільній освіті на засадах поліпрофесійної підготовки.

Третій рівень цілей – реалізація технології допрофесійної підготовки учнів через змістовий, мотиваційний, процесуальний, когнітивно-операційний компоненти на основі принципів особистісно орієнтованого підходу.

Реалізація цих цілей здійснюється через педагогічний процес позашкільного навчального закладу, який обумовлено цілями позашкільної освіти, що визначені Законом України „Про позашкільну освіту”.

Щодо реалізації допрофесійної підготовки учнів в позашкільному закладі, на наш погляд, виступають такі підходи, як *системний, цілісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, поліпрофесійний*.

Особливості кожного з підходів можуть бути охарактеризовані таким чином.

До компонентів системного підходу входить:

– формування змісту допрофесійної підготовки відповідно до програм навчання в позашкільному закладі;

– забезпечення процесуального компонента, що визначає етапи допрофесійної підготовки;

– забезпечення мотивації допрофесійної підготовки.

Цілісний підхід конкретизує системний і передбачає наступність у змісті і формах допрофесійної підготовки. Він реалізує принцип наступності у неперервній освіті і розглядається у двох аспектах:

– загальному, що впливає на здійснення наступності між різними освітніми системами;

– дидактичному, що забезпечує наступність у змісті навчання, формах підготовки тощо.

Цілісний підхід дозволяє проектувати загальну мету допрофесійної підготовки учнів і визначати цілі на кожному з етапів цього процесу.

Діяльнісний підхід реалізується у взаємозв'язку із системним і цілісним підходами. Відомо, що засвоєння знань, умінь, навичок здійснюється на якісному рівні, коли вони засвоюються у процесі діяльності. На наш погляд, цей підхід включає в себе три рівні діяльності у допрофесійній підготовці: *репродуктивний, пошуковий, творчий*.

На *репродуктивному* рівні (його можна назвати інформативним) відбувається первинне ознайомлення з особливостями майбутніх професій, необхідними якостями особистості для успішного оволодіння певною професією. *Пошуковий* рівень – це самовизначення, самооцінка (рефлексія) власних можливостей, корекція інтересів і бажань. *Творчий* рівень характеризується самостійним пошуком інформації, вмінням її застосовувати у навчально-пізнавальній діяльності, самостійно розвивати власні нахили, розв'язувати проблеми за допомогою переносу знань та умінь, використовувати набуті знання в новій ситуації. Діяльнісний підхід забезпечує скорочення шляху адаптованості учнів до майбутньої професійної діяльності, активного мотивованого пізнання.

Особистісно орієнтований підхід передбачає урахування особливостей розвитку особистості, пошук індивідом свого місця в житті, в соціальній та професійно-рольовій структурі суспільства. Позашкільний навчальний заклад, має створювати умови для актуалізації і підвищення індивідуального потенціалу кожного, надавати йому допомогу в соціалізації, прилученні до загальнолюдських, національних цінностей, оволодінні нормами гуманістичної, високоморальної поведінки, розвитку і реалізації творчих можливостей, допомагати учню усвідомити сутність обраного фаху, її вимоги до виконавця, цілі й функції професійної діяльності.

Поліпрофесійний підхід у допрофесійній підготовці забезпечує її варіативність та гнучкість. Він розширює діапазон напрямів допрофесійної освіти, що сприяє реалізації особистісно орієнтованого підходу, на основі визначених мотивів, інтересів, нахилів та здібностей. Поліпрофесійний підхід забезпечує широкі особистісні потреби та інтереси у професійному самовизначенні.

Теоретично обґрунтовані підходи дають можливість визначити пріоритетні принципи реалізації допрофесійної підготовки в позашкільному навчальному закладі. А саме: поетапності, достатності, гнучкості, наступності, інформатизації, інтегративності, професійного відбору.

Застосування принципу поетапності передбачає розробку етапів

допрофесійної підготовки в ліцеї, мета яких – забезпечення послідовного, системного і цілісного освітньо-виховного процесу, що включатиме компоненти допрофесійної підготовки.

Принцип достатності спрямований на організацію навчально-виховного процесу таким чином, щоб теоретичні знання і практичні вміння забезпечували оптимальну підготовку для навчання ліцеїстів у професійному навчальному закладі.

Забезпечити особистісні потреби, здібності, можливості допрофесійного саморозвитку має принцип гнучкості, який реалізується через особистісно орієнтований підхід, озброєння теоретичними знаннями, практичними вміннями, розвиток креативного мислення.

Принцип наступності спрямований на координацію та корекцію змісту навчання у позашкільному навчальному закладі і навчальних предметів у загальноосвітній школі.

Принцип інформатизації реалізується у змісті позашкільної освіти. Він пов'язаний з технологічним забезпеченням навчального процесу інтернет-технологіями, мультимедійним супроводом навчальних занять.

Принцип інтегративності розглядається як внутрішня та зовнішня інтеграція. Внутрішня інтеграція передбачає координацію навчальної і виховної роботи таким чином, щоб освітній процес допрофесійної підготовки сприймався як цілісна система. Зовнішня – скоординовану взаємодію з професійними навчальними закладами, підприємствами, громадськими організаціями.

Принцип професійного відбору реалізується на основі особистісного підходу до учнів з урахуванням їх здібностей та особливостей характеру. Для цього застосовується індивідуальна професійна діагностика, даються поради психолога, педагогів, батьків.

Для досягнення поставленої мети необхідно з'ясувати компоненти допрофесійної підготовки, через які можливо реалізувати визначені принципи допрофесійної підготовки учнів. До них відносяться такі компоненти: мотиваційний, змістовий, процесуальний, когнітивно-операційний

Мотиваційний спрямований на формування мотиву вибору майбутньої професії, інтересу до неї, до дисциплін та наук, які необхідно для цього вивчати.

Змістовий компонент відповідає за добір та організацію змісту допрофесійної підготовки.

Процесуальний розкриває логіку та динаміку здійснення допрофесійної підготовки у позашкільному навчальному закладі.

Когнітивно-операційний враховує організацію творчого процесу в підготовці учнів та практично-прикладних видів діяльності, спрямованих на формування елементарних допрофесійних умінь для здійснення подальшої ефективної професійної підготовки.

МОЖЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У ПОДОЛАННІ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПІДЛІТКІВ

Мачуська Ірина Миколаївна,
старший науковий співробітник лабораторії
сімейного виховання Інституту проблем
виховання АПН України,
кандидат педагогічних наук

Третина дітей в Україні щороку є свідками актів насильства в сім'ї. Як свідчить світова практика, діти матерів, які зазнали знущань, у шість разів частіше намагаються покінчити життя самогубством та дітей схильні до зловживань наркотиками і алкоголем [4].

Часто насильство в сім'ї виявляється як комбінація фізичної, та/або емоційної образи. Результати спостережень, опитувань, бесід засвідчили, що прояви насильства в сім'ї різноманітні: дитину штовхають, завдають біль ударами, загрожують зброєю, завдають рани, фізично перешкоджають їй при спробі вийти з дому, закривають дитину в помешканні; залишають одну в небезпечних місцях, не надають медичної допомоги, не дають спати вночі, відмовляють у продуктах харчування та інших необхідні для дитини речах; псують її майно, ображають батьків дитини, братів та сестер, погрожують заподіяти шкоду родичам або друзям та інше. Це є прояви фізичного насильства із елементами насильства психічного.

Насильство психічне в сім'ї проявляється в емоційних образах: дитину постійно принижують, кричать на неї та/або кривдять (наприклад, говорять, що вона товста, худа, дурна і т. д.); ігнорують почуття дитини; висміюють її переконання, не звертають уваги на ніжні почуття дитини; забороняють виходити на вулицю, гуляти з однолітками; маніпулюють нею, використовуючи при цьому неправду й незгоду; кривдять її знайомих і друзів з тим, щоб позбавитися їх; здійснюють економічні утиски; не виконують своїх батьківських обов'язків; стримують позитивні почуття щодо дитини, проявляють негативні; маніпулюють дитиною тощо.

Плануючи профілактичні стратегії важливо диференціювати роботу з урахуванням факторів ризику в різних типах сімей. Зокрема,